

Віктор Павлюк

ПРОБЛЕМА ЕЛІТИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. ЛИПИНСЬКОГО

Важливою проблемою українського державотворення є питання формування і розвитку національної еліти. Аналіз нашої історії дає підстави стверджувати, що однією з головних причин поразки національно-визвольних змагань, втрати державності, політичних катаклізмів є відсутність добре організованої і авторитетної групи національних провідників. У праці «Листи до братів-хліборобів» В. Липинський зазначає, що всім державам, незалежно від форми політичного устрою, притаманно існування влади та провідної верстви, як носія влади. Провідну верству автор називає також «аристократією», але це поняття він не обмежує лише старими аристократичними родами, а поширює його на всі панівні групи [5, 83]. В. Липинський, спираючись на концепції еліт італійських мислителів Г. Моски та В. Паретто, вважав, що до аристократії повинні належати найкращі представники нації, сильні та авторитетні, незважаючи на соціальне походження та майновий стан. Саме існування національної аристократії, на думку дослідника, є вирішальною умовою відродження української держави. Аристократія – група найкращих в даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що вони в даний момент є організаторами, правителями і керманичами нації [4, 131].

Автор підкреслив тотожність цього терміна з поняттям «еліта», яке вкорінилося в той час у західноєвропейській літературі [11, 178].

Таке тлумачення Липинським аристократії дає привід для порівняння поглядів українського мислителя та іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гасета, який виводив походження аристократії з «психічної привабливості» найкращих людей. Липинський в «Листі до братів-хліборобів» використовує нову дефініцію «провідна верства», якою витісняється попереднє поняття, але зміст при цьому не змінюється [11, 179].

Аналіз елітарної концепції Липинського свідчить, що центральне місце в ній посідають такі категорії, як аристократія, нація, тра-

диція. Він зважав на те, що ні етнографічна маса людей, ні її тип і характер, ні мова і окрема територія самі собою не творять нації. Це робить найбільш активна група серед цієї етнічної маси – аристократія. Саме вона, на думку вченого, стоїть на провідних позиціях у формуванні національної ідеї, розвитку соборних політичних цінностей, на основі яких виникає і змінюється нація. Еліта керує нацією, творить культурні, моральні, політичні та духовні цінності, якими потім володіє ціла нація. Ця провідна верства є носієм об'єднуючого принципу. Без матеріальної сили та морального авторитету немає і не може бути нації. В системі поглядів Липинського саме ці категорії є основними ознаками аристократії незалежно від конкретно-історичних умов. Автор вважає, що «матеріальна сила» аристократії полягає у володінні «технічними засобами війни, оборони та економічної продукції» (земля, фабрики, машини). Серед них особливе місце посідає володіння землею, яку дослідник розглядає як реальну основу «матеріальної сили», але не грішми. Грошове багатство, вважає Липинський, ослаблює і розкладає кожну національну аристократію (це твердження особливо актуальне для сучасної України). Розклад лордів, юнкерів, патрициїв, самураїв – все йшло в парі з їх непомірним грошовим збагаченням; грошове збагачення звільняє від жертв, ризику і праці [4, 139].

Відповідно, інтелігенція не може організувати націю та правити нею. Липинський висловлювався проти міської традиції і шукав опори в аграрних структурах. Орієнтуючись на культуру села, він намагається спертись саме на культуру, на найвище, що давала аграрна цивілізація. Це орієнтація на аристократію духу, на тих людей і ті соціальні групи, що втілюють і реалізують найвищий військово-політичний і культурний досвід аграрної цивілізації [7, 49].

Липинський зазначає, що хлібороб і його земля є єдиним цілим. Цей зв'язок є визначальною рисою української ментальності. А в процесі історичного розвитку відбувалося формування двох протилежних типів хліборобів. Перший – «*Vita maxima*», об'єднав у собі найкращих представників нації – людей сильних, активних, аристократичних і благородних не за походженням, а за духом, які найвищим благом для себе вважають служіння народу. Тільки з представників цієї верстви може бути сформована в Україні нова еліта [2, 74].

Липинський зводить роль інтелігенції в політичному житті до критики або організації опозиції національній буржуазії. В системі поглядів дослідника інтелігенція є джерелом політичної руйнації

суспільства, в кращому разі їй відводиться роль фахово-освічених помічників аристократії [11, 180; 4, 145]. Однак пізніше Липинський підкреслював, що тогочасна «непродукуюча інтелігенція» спроможна правити «примітивними націями» [11, 180].

В.Липинський обґрунтував і необхідність постійного оновлення національної аристократії, оскільки для модернізації нації потрібні нові організатори. В період революційних перетворень 1648-1657рр. соціальною основою піднесення українства, за Липинським, була козацька верхівка, тодішня еліта українського суспільства. У творенні нової козацької аристократичної верстви відіграв вплив і приклад Б.Хмельницького. Останній, на думку дослідника, постає як ідеал, модель, яку наслідувала нова еліта. Козацька старшина набула шляхетних етичних рис: скромність, дисциплінованість, послух, безмежна, фантастична відданість державній українській ідеї [6, 70].

Український аристократичний клас згуртувався і сформувався навколо особи гетьмана, а одночасно йшов процес об'єднання українських земель в єдине державне утворення. Діяльність гетьмана і козацької верхівки спричинила глибокий злам у свідомості народних мас, які визнали гетьмана законним володарем України.

Політичні заходи Б.Хмельницького, спрямовані на залучення на бік козацтва шляхтичів, “етнічних русинів, але політично поляків”, Липинський оцінює як найголовніший здобуток гетьмана у внутрішній політиці, бо на думку “створити нову, одним духом національним споєну міцну українську аристократичну верству – це було завдання, без виконання якого не тільки існування козацької держави, але й існування самої нації української не було можливе” [10, 101].

Одним із найважливіших елементів політичної думки В.Липинського було переконання, що шляхта, котра століттями проживала на українських землях, повинна перейняти українську культуру і свідомість, щоб стати однією із еліт українського народу і присвятити себе ідеї створення незалежної української держави. У роботі “Шляхта на Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії” (Краків, 1909), проникнення у свідомість української шляхти поняття про свою політичну інтегрованість до структур Речі Посполитої Липинський оцінює негативно, як втрату національної самоідентифікації. “Український шляхтич наподобиючись мовою і всією зовнішньою культурою до чужинецьких зайд, ставав для свого народу представником іншої, чужої культури, чужої національності, з місцевого громадянина, пов’язаного тисячами ниток із своєю землею “зем’янина” він спокволу ставав на тій своїй землі тільки

колоністом” [10, 99]. Одночасно автор наголошував, що поляки повинні своїми розумовими і матеріальними силами, які великою мірою нагромадили в Україні, підтримувати місцеву культуру краю і всього народу, культуру, котра може бути тільки українською. Далі Липинський зазначає, що українська культура не є чужою для поляків, бо значну її частину, витворену протягом багатомісячного життя на цій землі, ми носимо в собі. Тому, на думку автора, обов’язок поляків повернути українцям нагромаджений капітал, який створений народним зусиллями і народною працею [12, 78].

В першому номері “Przegląd Krajowy”, Липинський наголошував, що ті поляки, які не втратили зв’язку зі своїм краєм, прагнуть досягнення кращого майбутнього для нього, що не можливо без всебічного розвитку українського люду [3, 70].

В одній із останніх історичних робіт “Україна на переломі” (1920 р.) Липинський розкриває картину Визвольної війни як руху, від “козацького автономізму” до “унезалежнення України”. На думку автора, це стало можливим завдяки політичному перевороту, принесеному до козацького середовища українською шляхтою, політично підготовленим, озброєним державною традицією класом, який разом із представниками козацької старшини з низів витворив нову провідну верству нової держави, а остання сформулювала нові державницькі завдання, спростувавши уявлення про українців, як народ, що нездатний до державотворення [10, 100-101].

В.Липинський вважав, що процес українського державотворення відбувся до тих пір, доки був гетьман. Смерть Б. Хмельницького привела до гірких наслідків: розколу соціальної, матеріальної, моральної основи державності – української аристократії, руйнування організаційного центру [6, 76].

З новою силою спалахнули протиріччя між західною та східною орієнтаціями. Самовизначення України, на думку Липинського, полягає не у виборі альтернативи “або Схід, або Захід, а в пошуку українським політичним класом власного шляху” [4, 325].

«Основною різницею України від Москви є не мова, не плем’я, не віра ..., а інший, витворений віками устрій політичний, інший ... метод організації правлячої верстви, інше взаємовідношення верхів і низів, держави і громадянства – тих, хто править до тих, ким правлять. І тільки опираючись на цю різницю політичну, тільки під політичними, а не під культурно-національними чи соціальними числами, можна від Москви відділити Київ і можна в окремій державі Українській перетворити малоруське плем’я в українську На-

цію» [4, 325]. В.Липинський поділяє всіх людей з державного погляду на три основні типи: войовники-продуценти, войовники-непродуценти, продуценти і непродуценти-невойовники. Виходячи з цієї класифікації Україна може бути збудована продуктивною працею усіх трьох груп. Тому, ні демократія, яка є необмеженою владою невойовників, ні охлократія, яка є необмеженою владою войовників-непродуцентів над невойовниками і войовниками-продуцентами для побудови української держави не надаються. Тільки класократія, на думку Липинського, яка дає змогу гармонійної політичної співпраці всіх цих груп — є тим методом, за допомогою якого може бути збудована українська держава [4, 553].

Суть класократії лежить в існуванні серед нації настільки сильних і настільки здатних до самоорганізації матеріально продукуючих войовників і настільки добре організованих і авторитетних їхніх духовних провідників-інтелігентів, щоб вони могли придбати для своєї матеріально й політично організуючої праці моральний авторитет серед мас. Саме класократичний метод організації держави, підкреслює Липинський, відрізнятиме нас від охлократично-дикої Москви і демократично-анархічної Польщі самою системою нашої державної організації [4, 503-533].

В таких умовах висувається новий тип національної аристократії. Функції правлячої верстви не бере на себе ані каста, ані декласована інтелігенція — лише верства організаторів, що персонально зв'язані з різними галузями праці і духу: думки, землі, верстату і сбміну. Виділяється ця аристократія шляхом внутрішньої селекції з кожної професійної групи. І така класократична аристократія, підкреслює автор, не може гнобити суспільство, бо вона є його органічною частиною. Складена з творчих організуючих сил нації вона покликана не тільки правити, а й удосконалювати працю і організацію громадянства. Зв'язана з усіма галузями праці, вона потребує постійного припливу свіжих, активно-творчих сил. Для перемоги класократії, потрібно, щоб серед даної нації існував один основний найсильніший клас, організаторські, войовничі елементи якого були б в силі не тільки свій клас зорганізувати, а ще й не допустити власними силами до охлократичного захоплення влади войовниками-непродуцентами, а з другого боку не допустити демократичну розгнуданість, оте інтелігентське “народо-репрезентативне” дурисвітство і свободолюбиву анархію [4, 554].

Аристократія є суспільно-політичним ладом, де активна меншість проходить до влади через об'єднання найкращих представників

різноманітних станів і класів, що утворюють суспільство. Аристократія – це чинник динамічний, який сам себе формує і виправдовує своє право на існування, постійно відновлюючи себе в житті держави шляхом залучення до правлячої ролі нових представників різних класів і груп [9]. Рушійною силою суспільного розвитку є провідна верства, яку Липинський характеризує через сталість та динаміку, стани організаторів та організованих. Організатори є активною меншістю, організовані – пасивна більшість. “Перетворення пасивного, несвідомого колективу в організовану свідому націю виконує активна меншість, яка завдяки своїй матеріальній і моральній силі висувається на чоло нації і творить оці динамічні – матеріальні і духовні – громадські вартості, що потім переймаються цілою пасивною більшістю нації, об’єднуючи її весь часв один суспільний, свідомий себе національний організм” [4, 185].

Якою ж є сьогодення політична еліта України? Виходячи з концепцій еліт В. Парето, то в сучасній Україні домінує такий тип еліти як “лисиці”, які в умовах нестабільності діють шляхом обману, політичної маніпуляції, хитрощів. Українська еліта замість служіння своєму народові, державі на перше місце ставить корпоративні, власницькі інтереси. А неузгодженість дій еліти посилює федералістські, розкольницькі настрої та тенденції, а відтак ставить під загрозу національну єдність держави.

Усій українській еліті нині бракує державницької відповідальності за свої практичні дії політичної культури. В. Липинський наголошував, що політична культура – це глибоке усвідомлення елітою не просто класового, а національного інтересу, що активна творча діяльність з його реалізації полягає в служінні своїй державі та здобутті політичної влади. Тоді як для багатьох представників нинішньої української еліти здобуття влади є самоціллю, егоїстичним, а не державно-національним прагненням. “Нова” еліта в сучасній Україні так і не з’явилася. Всі сфери суспільного керуються переважно колишніми компартійцями, з радянським тоталітарним мисленням, які і завели країну з величезними потенційними можливостями в глухий кут.

Джерела та література

1. Вільчинський Ю. В’ячеслав Липинський – до української нації через українську державу // В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Ред. Ярослав Пеленський. – К.; Філадельфія, 1994. – С.91-96.

2. Гук О. До питання про політичні еліти (З історії української суспільно-політичної думки першої половини ХХ ст.) // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. Випуск 5. – Львів, 2004. – С. 73-80.
3. Дильонгова Г., Філіпович М. Вацлав Липинський – співзасновник і редактор “Przeglądu krajowego” (1909-1910) // В’ячеслав Липинський. Історик. – В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Ред. Ярослав Пеленський. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 68-73.
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Нью-Йорк, 1954 (фотодрок).
5. Лисяк-Рудницький І. В. Липинський (історик, політичний діяч і мислитель) // Сучасність, червень 1964. – С. 83-90.
6. Масненко В. Історичні концепції М.С. Грушевського та В.К. Липинського. – К.; Черкаси, 2000.
7. Попович М. В’ячеслав Липинський і український консерватизм / В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Ред. Ярослав Пеленський. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 49-53.
8. Потульніцький В. В’ячеслав Липинський – політолог. // В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Ред. Ярослав Пеленський. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 103 – 114.
9. Пояркова Т. Український соціум в концепціях В’ячеслава Липинського / <http://www.cdrp.iatp.org.ua/material/legacy/lipinskyi.html>
10. Яковенко Н. Gente Ruthenus Natione Polonus – зміст і еволюція поняття у баченні В’ячеслава Липинського // В’ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Ред. Ярослав Пеленський. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 97-102.
11. Ясь О. Архітектура та техніка викладу “Листів до братів-хліборобів” // Молода нація. – № 4. – 2002. – С. 178-189.
12. Lipinski W. Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego. – Krakow, 1909.